

ŞEKİL, İÇERİK VE ANLAM BAĞLANTISI BAKIMINDAN TÜRKİYE TÜRKÇESİ GRAMERCİLİĞİ

(ERCİYES, YIL: 31, SAYI: 362, ŞUBAT 2008, s. 15-18)

Arş. Gör. Galip GÜNER*

Dil, aslında sosyal bir kurum olmakla birlikte çok karmaşık bir yapıya sahiptir. İnsana özgü bir yeti olması münasebetiyle ruhsal, konuşma organları aracılığıyla gerçekleştirilmesi bakımından fizyolojik ve bir ses olayı olması bakımından da fizik yönleri bulunmaktadır. Bu sebeple zamanımızda türlü yönlerden ve farklı amaçlarla incelenen bir bilim ögesi olmuştur. Böylece dil bilgileri ve bu bilgilere dayalı araştırma alanları çeşitlilik kazanmıştır. Eski Yunanlılar ve Eski Hintlilerden beri insanlar doğru yazıp okumak amacıyla dillerinin bağlı olduğu kuralları belirlemeye çalışmışlardır.¹ Bunun sonucunda adına dil bilimi dediğimiz yeni bir bilgi kolu ortaya çıkmıştır.

Dil biliminin en kısa tanımı “dili inceleyen bilim, dilin bilim” şeklinde yapılabilir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısına doğru dil bilimi dallanmış, budaklanmış, yeni akımlar, yeni buluşlar ve yeni inceleme alanlarıyla büyük bir aşama geçirerek bilimler arasında seçkin bir yer kazanmıştır. Araştırma alanları arasındaki sıkı ilişkiler ve ilerlemeler sebebiyle dil bilimi günümüzde farklı alanların uzmanlarının tek tek ya da birlikte yaptıkları çalışmalarla inceledikleri çok geniş çerçevedeki bir bilim dalı durumuna gelmiştir.²

Gramer; canlı ve akışkan bir iletişim sistemi olan dilin, ses, biçim, anlam ve söz dizimi gibi yönlerden işlevlerini ele alıp inceleyen dil bilimi koludur.³ Gramer dili inceleyen bir bilim olduğu için yapılan araştırmalar da zaman içerisinde artış göstermiş ve araştırmacılar farklı gramer anlayışları geliştirerek dili başka şekillerde incelemeye başlamışlardır. Buna bağlı olarak yeni yeni gramercilik anlayışları ortaya çıkmıştır.

---

* Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK. Yay., Ankara, 1986, s. 18.

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK. Yay., Ankara, 2000, s. 15.

³ A. Dilaçar, “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türklere, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi”, *TDAY-Belleten 1971*, TDK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1989, s. 83.

XVIII. yüzyıla kadar dil, filozoflar tarafından şekilci mantığın sözlü şekli olarak kabul edilmiş ve düşüncenin değişmez kanunlarına bağlı görülmüştür. Buna bağlı olarak gramerci sadece dilin değil, aklın da temsilcisi olmuştur.⁴ Oysa modern gramer yaşayan dilin durumunu, geçmişi ve gelişme yönlerini de incelemeye başlamıştır.

XIX. yüzyılın başlarında kimi diller arasında akrabalıklar belirlenmiş ve dünya dilleri ailelere bölünmeye başlamıştır. Bu tespitler o zamana dek tek tek incelenen dillerin karşılaştırılmasına da imkân tanımıştır. Böylece ortak bir ana dilden gelen dilleri yahut bir dilin lehçelerini karşılaştırıp inceleyen eserler yazılmıştır ki bu bilgi koluna *karşılaştırmalı gramer* (grammaire comparée) denmiştir.⁵ Bir dilin lehçelerini belirleyen ve karşılaştırıp inceleyen gramer türüne ise *tarihî gramer* (grammaire historique) adı verilmiştir.⁶

XX. yüzyılın başlarında bağımsız bir karakter kazanan dil bilimi geleneksel bakışların ötesinde yeni bakış, yaklaşım ve yöntemler getirmiştir. Bunlar içerisinde en dikkati çeken yaklaşım *tasvirici* (descriptive) gramercilik anlayışıdır. Tasvirici gramer, dilin hem konuşma hem de yazı alanını esas alır. Konuşmayı esas alan gramer anlayışları yazısı olmayan kabile dillerinin gramerini hazırlamak düşüncesinden çıkmıştır. Özellikle Amerika'da bu alanda laboratuvar çalışmaları yapıldı. İlgili dillerin denekleri konuşturuldu; anlaşılabilir unsurlar ve konular gramer konusu olarak incelendi. Aralarında dil bilimcilerin de yer aldığı sosyal antropologlar aracılığıyla davranışçılık, dili bilimi çalışmalarını etkisi altına aldı.⁷

Hiçbir yazı dili malzemesi olmadan yapılacak böyle bir çalışmanın güçlüğü hemen anlaşılır. Bir bakıma kelime yani ses ve hareket tasviriyle yapılan bu yeni gramerlere tasvirici gramer denildi. Sonraları bu yöntem yazısı olan dillere de uygulandı. Tasvirici gramer, dili laboratuvarında ele alınan bir nesne gibi gördü; yani dil ne söylüyorsa onu o dilin grameri kabul etti. Dilin kendisiyle, aşıyla grameri arasında bir denklik kurmaya önem verdi. Türkiye Türkçesinin Prof. Dr. Zeynep Korkmaz tarafından hazırlanan grameri tasvirici gramer anlayışının ülkemizdeki başarılı bir örneğidir.⁸

Türkiye'deki gramer çalışmalarını fazlasıyla ilgilendirdiği için üzerinde özellikle durulması gereken başka bir anlayış vardır ki o da *kuralcı* (normatif) gramer anlayışıdır.

---

⁴ Banguoğlu, *age.*, s. 19.

⁵ Dilaçar, *agm.*, s. 87.

⁶ Banguoğlu, *age.*, s. 19-21.

⁷ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 2. baskı, Grafiker Yay., Ankara, 2003, s. 24.

⁸ bk., Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK. Yay., Ankara, 2003, s. XXXIII.

Kuralcı (normatif) gramer anlayışı, yazı dilini esas alan, yazı dilinin kurallarını ortaya koyan⁹ ve belli normlara dayanan bir anlayıştır. Dilde norm karşılığı biçim ya da yapı kelimelerini kullanabiliriz. Normatif gramer, biçimciliğe sırtını dayayan, onun birçok alanda değişmez kurallarını ortaya koyan ve isteyen bir anlayıştır. Bu gramer anlayışı aynı zamanda seçkin ya da idealist karakterdedir. Dilin belli yönlerini ele alarak onu genele uygulamaya çalışır ve elde ettiği verileri idealize etme amacını güder. Bunların dışında gramerin pedagojik, geleneksel, çözümlenmeli, mantıksal, formel, sınıflayıcı gibi daha pek çok türü bulunmaktadır.¹⁰

Yukarıda dilin canlı ve akışkan bir iletişim sistemi olduğundan bahsetmiştik. Onun bu özelliğine karşılık gramerin belli kuralları korumaya yönelik bir direnç oluşturabileceği göz önünde tutulmalıdır; yani dil durmuyor gramer duruyorsa ortaya dil bilimcileri yoran ve zorlayan problemler çıkabilir.

Türkiye Türkçesinin gramercilik anlayışının bir özelliği de akademik gramerciliğimizle okullarımızda okutulan gramer arasında önemli farklılıkların olmasıdır. Akademik tartışma alanlarında bu farklılık normaldir; ancak öğretimde farklı gramer anlayışlarının olması normal değildir. Maalesef Türkçeciler, öğretim dil bilgisi ile akademik dil bilgisi ayrımını tam olarak yapamamışlardır. Aynı şekilde gramerciliğimiz, gramerin tüm dünyada kabul edilen yöntemlerinden birçok yönüyle uzak kalmış durumdadır. Gramer alanımızın, anlam bilimi, söz ve sözlük bilimi hatta köken bilimi gibi konuları bir bütün olarak ele almaya başlaması dünya gramerciliğinin gelişimiyle ve ilerleme hızıyla paralellik arz etmez.

“Türkçe dil bilgisi kitapları, çoğunlukla Batının geleneksel dil bilgisi yaklaşımı benimsenerek hazırlanmıştır. Belli başlı Batı dillerinin geleneksel dil bilgisi kitaplarında görülen ayrımlar, tanımlar ve sınıflamalar olduğu gibi Türkçeye aktarılmış, uyuşmayan görünümelerde zorlama uygulamalara gidilmiştir.”¹¹

Bugün tek bir tespiti bile önceki kitaplardan farklı olacak bir Türkçe ders kitabına rastlamak çok zordur. Mevcut kitapların çoğu tek bir kitabın baskılarına farklı yazar adları yazılmış gibi benzerlikler sergilemektedirler.¹²

---

⁹ Eker, *age.*, s. 24.

¹⁰ bk. Dilaçar, *agm.*, s. 87-93; Eker, *age.*, s. 24.

¹¹ N. Engin Uzun, *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları-Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 39, İstanbul, 2004, s. 5.

¹² Uzun, *age.* s. 5.

Türkiye Türkçesinin genel olarak normatif gramercilik anlayışına dayalı olarak hazırlanan gramerleri daha çok şekillere veya biçime ağırlık vermekte, dil bilgisel(!) anlama, işleve ve biçime birlikte yer veren, bunlar arasında herhangi bir ayırım yapmayan bir anlayıştan uzak kalmaktadır. Oysa dili olabildiğince bütüne dayalı bir biçimde kapsayan ve kavrayan bir gramerciliğimizin olması gerekir.

Şimdi bu anlayışa bağlı olarak normatif gramer anlayışından farklı olarak Türkiye Türkçesinin iki gramer kategorisi olan çokluk ve olumsuzluk konularını incelemeye çalışalım:

I. TÜRKÇEDE ÇOKLUK

Bir kategori olarak Türkçede çokluk gramer kitaplarımızda normatif anlayışa bağlı olarak sadece şekle dayalı bir açıklamaya indirgenmekte ve bu kategorinin ifadesi için daha çok -IAr ekine başvurulmaktadır. Oysa Türkçede çokluk:

II. 1. Morfolojik Çokluk: -IAr ve -IArC ekleriyle yapılan çokluktur. Bu eklerle yapılan çoklukta şu üç anlam kategorisi ortaya çıkmaktadır:

- Belirsiz Çokluk.
- Belirli Çokluk.
- Belli belirsiz çokluk.

a. -IAr: Bu ek Türkiye Türkçesinde belirsiz çokluk yapar. Sonuna geldiği ismin kaç tane olduğu bilmeyiz. Bildiğimiz tek şey varlığın, duygu yada düşüncenin bir tane olmadığıdır.

okullar, evler, düşünceler...

-Aynı ek belli belirsiz çokluk da yapabilir: *dayımlar, teyzemler* gibi aile çokluğu; *Aliler, Mehmetler* gibi grup çokluğu yaptığı zaman belli belirsiz bir çokluk yapmaktadır.

-Bu ek aynı zamanda abartma çokluğu da yapar:

Sabahlara kadar ders çalıştım,

Omzumda dağlar kadar yük var.

b. -IArC: Bu ekle yapılan çokluk belirsiz çokluk ve abartma çokluğudur.

Yüzlerce şehir gördüm.

Dönmesini günlerce bekledim.

I. 2. İyelik Çokluğu: İyelik çokluğu ise varlıkların sahiplerinin ek hâlinde ortaya çıkmasıdır. Varlık veya varlıklar bir kişiye değil birden çok kişiye aittir. Bu durum çokluk iyelik eklerinden birini almış adlar için geçerlidir.

(bizim) evimiz, (sizin) arabanız, (onların) tarlaları.

Üç örnekte de varlığın ya da varlıkların sahibi tek değildir.

I. 3. Gramatikal (Birden Çok Ögeyle Yapılan) Çokluk: Gramatikal çokluk birden fazla ögeyle yapılan çokluktur. Bu çokluk şekli de belirli, belli belirsiz ve belirsiz anlamlarını veren çokluk yapar.

-Sayılarla yapılan çokluk belirli anlam veren gramatikal çokluk örneğidir.

üç elma, on kitap, beşer ceviz...

Asıl sayılarla yapılan çokluk belirli çokluk ifade ettiği için aynı anda belirsiz çokluk ifade edemez. Eğer bunlardan sonra -lAr ekini getirirsek (üç elmalar, on kitaplar...) onları hem belirli hem de belirsiz yapmaya kalkarız ki mantık açısından yanlış olur. Ancak bunlarla küme çokluğu yaptığımızda böyle bir kullanım mümkün olur.

Beş Hececiler, Kırk Haramiler, Yedi Meşaleciler...

-Gramatikal çoklukla belirsiz çokluk da yapılabilir.

Pek çok insan tanıdım.

Az çok bilgisi var.

Çok çok çalışman gerekiyor.

-Belli belirsiz çokluk da yapılabilir.

Ancak bir iki kitap alabildim.

Bütün insanlar yaratılış itibarıyla temizdirler.

I. 4. Küme/Topluluk Çokluğu: Türkçede benzer nitelikteki birden çok varlığın bir araya gelmesiyle oluşan kümeleri veya toplulukları ifade etme gücüne sahip kelimeler vardır. Bu kelimeler çokluk bildiren hiçbir ek almamış oldukları hâlde yazıda veya sözde kullanıldıklarında ifadeye çokluk anlamı kazandırırılar:

*sürü (Birlikte yaşayan evcil veya yabani **hayvanlar** topluluğu)*

*ordu (Bir devletin **askerlerden** oluşan silahlı kuvvetlerinin tümü)*

*küme (Birbirine benzer veya aynı cinsten olan **şeylerin** oluşturduğu bütün) gibi.*

I. 5. Vurguyla Yapılan Çokluk: Vurguyla yapılan çoklukta bir dil ögesinin biçimsel görüntüsüyle anlamı arasındaki farklılık vurgu yoluyla sağlanmaktadır.

***O kadar** kitap okudum ki tahmin edemezsin.*

***Öyle** çalıştım ki bilemezsin.*

II. TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK

Olumsuzluk dil bilgisinde bir kategoridir. Dil bilgisindeki olumluluk ve olumsuzluk değerler sistemindeki durumdan farklıdır. Olumsuzluk bir fiilin, bir hareketin gerçekleşmediğini ya da herhangi bir şeyin “o şey” olmadığını ifade eder. Olumluluk ise isim cümlelerinde herhangi bir şeyin şöyle ya da böyle “o” olduğunu, fiil cümlelerinde ise işin, oluşun veya hareketin gerçekleştiğini ifade etmektedir.

II. 1. Morfolojik Olumsuzluk: Türkçede fiillerin morfolojik olarak olumsuz şekli -mA ekiyle yapılır. Bu ek, ek-fiilin olumsuz şeklinin yapımı için kullanılmaz. “i-” ek-fiilinin olumsuzu “değil” sözcüğüyle yapılır.

Dün gece hiç uyumadım.

Öğretmen idim-Öğretmen değil idim/değildim.

-Geniş zamanın morfolojik olumsuzu -mAz ekiyle yapılır.

İnşallah işler kötü gitmez.

-sIz eki ismin menfisini yapar. Varlığın veya durumun şahısta olmadığını gösterir.

namussuz, terbiyesiz, ahlâksız, görgüsüz...

II. 2 Analitik (Çözümlemeli) Olumsuzluk: Türkçede “değil” kelimesiyle yapılan olumsuzluktur. Olumsuzluk kategorisi, bir tür anlama dayalı çözümlemenin yapılmasıyla ortaya çıkmaktadır.

-İsim cümlelerini şekilce ve anlamca olumsuz yapar.

O araba kaliteli değil (kalitesiz).

-Sadece isim cümlelerinin değil aynı zamanda bazı fiil cümlelerinin de olumsuzunu yapar; ancak bu durum bütün kipler için geçerli değildir.

Olup biteni anlamış değilim (anlamamışım).

Korkma! Elinden evini alacak değilim (almayacağım).

Onun başına neler geldiğini biliyor değilim (bilmiyorum).

Ne yapmaya çalıştığını anlar değilim (anlamam).

II. 3. “ne...ne/ne...ne de” Karşılaştırma Edatıyla Yapılan Olumsuzluk: Bu edatla yapılan olumsuzluk biçiminde cümle biçim bakımından olumlu gibi görünürken anlam bakımından olumsuz bir ifade taşımaktadır.

Ne gelir ne gider (gelmez de gitmez de).

Onun gibisini ne gördüm ne de işittim. (görmedim de işitmedim de).

II. 4. “Yok” Kelimesiyle Yapılan Olumsuzluk: “var”lı cümlelerin olumsuzu Türkiye Türkçesinde “yok” kelimesiyle yapılır.

Bende para yok.

Sende hiç akıl yok.

-Dönüşümlü cümlelerde de “yok” kullanabiliriz.

Dersleri anladığım yok. (Ben, dersleri anlamıyorum.)

Uzun zamandır onu gördüğüm yok. (Ben, uzun zamandır onu görmüyorum.)

II. 5. Soru Cümleleriyle Yapılan Olumsuzluk: Daha çok vurguya dayanan, soru sorma değil, sorgulama maksadını taşıyan bir tür olumsuzluk şeklidir.

Siz mi bu çalışmayla mezun olacaksınız? (Bu çalışmayla mezun olamazsınız.)

Bugünkü insanlar mı daha mutlu (Bugünkü insanlar mutlu değil.)

SONUÇ

Gramer eğer sürekli gelişen veya değişen dilin bütün yönleriyle incelenmesiye, ona ait verileri geniş kapsamlı olarak incelemek yükümlüğünü de taşıyor demektir. Bu bağlamda Türkiye Türkçesinin grameri hazırlanırken ona ait veriler normatif gramerciliğin seçkinciliğinin ötesine geçmeli ve dili bütün yönleriyle kucaklamayı amaçlamalıdır. Bu yapılırken dile ait ögeler biçim, işlev ve anlama ait özellikleri bakımından bir arada incelenmelidir. Aksi takdirde dilin bir bölümü incelenmeyecek ve eksik kalacaktır. Biz burada Türkiye Türkçesine ait gramer kitaplarında yüzeysel olarak ele alınmış iki konuya kimi değişik açılardan bakmaya ve onları incelemeye çalıştık. Kanaatimce yapılması gereken Türkiye Türkçesinin her unsurunun dikkatlice ve her yönüyle incelenmesi olmalıdır.

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK. Yay., Ankara, 2000.

Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK. Yay., Ankara, 1986.

Dilaçar, A., “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türklere, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi”, *TDAY-Belleten 1971*, TDK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1989.

Eker, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, 2. Baskı, Grafiker Yay., Ankara, 2003

Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK. Yay., Ankara, 2003.

Uzun, N. Engin, *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları-Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 39, İstanbul, 2004